

»Lahka Lalloi kotihin saapi»

Piispa Henrikin surmavirteen sisältyvä Kertun uhkaus, johon myös otsikkona oleva säe kuuluu, esiintyy vain surmavirren laajimmassa, ns. Heikkilän—Törnuiddin tekstissä. Kuten tunnettua tätä toisintoa on säilynyt kaksi kopiota, jotka molemmat on löydetty Pohjanmaalta. Toinen (SKVR VIII: 990 A) on tavattu Antti Israelinpoika Heikkilän eli Kampin 1726 Vaasassa päiväämstä vihkosesta, johon surmavirsi on kirjoitettu joulunpyhinä 1739; toinen (SKVR VIII: 990 B) taas on saatu 1820 kuolleen Lohtajan kirkkoherran, entisen Kauhajoen kappalaisen Antti Törnudd vanhemman jäämistöstä. Kertun uhkaus kuuluu eri versioiden mukaan kokonaisuudessaan seuraavasti:

Paha waimo pannahinen,
Sata syöiä Sappehinen,
Sepä kirkui kiukahalda,
Parku patzahan nenästä,
Lahcka lalloi Cotihin saapi,
Wielä se luunsi luistelepi,
Wielä päänsi päristelepi.
Suonensi Sirottelepi
(SKVR VIII: 990 A)

nijn sitten paha waimo pannahjnen
satta Syöja Sappehjnen
Sepä Kirkuj Kiukahalda
parku patzahan nenästä
Lahca cujn Lalloj cottihin saapj
wielä se suun Luunsi Lujstelepj
wjellä päänsi päristelepi
Suonensi sirgotelepi
(SKVR VIII: 990 B)

Säe *Lahcka lalloi Cotihin saapi* ~ *Lahca cujn Lalloj cottihin saapj* ja varsinkin sen ensimmäinen sana *Lahcka* ~ *Lahca* ovat osoittautuneet ongelmallisiksi, ja niistä vuosikymmenien mittaan esitetyt arvelut ovat olleet hyvinkin erisuuntaisia. Ensimmäisenä lienee asiaa pohtinut Elias Lönnrot (Suomi 1856 s. 47). Hänen mielestään säe on alkanut sanalla *jahka*; *L-* on pelkkä kirjoitusvirhe. — Julius Krohn (Suomi II: 8 s. 505) puolestaan oletti, että kysymyksessä on perin vanhan ja laaja-alaisen ilmiön jäännös. Aivan aiheellisesti hän yhdisti surmavirren *Lahcka* ~ *Lahca* -sanan Agricolan raamatunkäännösten *lach*-partikkeliin, joka esiintyy sellaisissa yhteyksissä kuin *lach minä tadhon minulleni yhden swren honen raketa* (Jer. 22: 14), *lach te oletta teidän lupauxet pitenyet* (Jer. 44: 25). Nämä taas olivat hänen käsityksensä mukaan rinnastettavissa liivin, vatjan ja viron analytyttisiin imperatiivirakenteisiin (liiv. *las veit jödäg jera* 'jäähtyköön vähäisen', vatj. *la Nesteri võtab* 'Nesteri ottakoon', vir. *las saab maale maasikaida*). Mutta kun Sjögren (LGr. s. 135) oli selittänyt liivin konstruktion lättäläisperuiseksi, päätteli Krohn löytämiensä uusien esimerkkien todistavan »näiden suomalais-heimoin muinaista olopaikkaa eteläisimmillä seuduilla, likeisimmässä rajanaapurudessa Lättäläisten kanssa» (mts. 504).

E. N. Setälä (Länsi-Suomi II s. 29) normaalisti *Lahcka* ~ *Lahca* -sanan asuun *lahka*. Hän asettui varovasti sille kannalle, että *lahka* on sama partikkeli kuin vatjan *la* ja liivin *las*. Suomen kielen sana vain rakentuu kahdesta osasta: kannasta *las* (< *las-kea*) ja liitepartikkelista *-ka*. Merkitykseltään *lahka* olisi samanlainen huu-dahdus kuin *antaa*-verbin yks. 2. persoonan *-pa*-liitteinen imperatiivi »*annappa*». Setälän ajatusta myötäilee Y. H. Toivosen toimittamissa Varsinais-Suomen runoissa (SKVR VIII s. 126) annettu selitys: »A *Lahcka*, B *Lahca* = *lahka*, missä *lah-* luultavasti = vanh. kiel. *lah* (*lach*), vatj. *la*, liiv. *las*, oik. *lasken* sanan ensi tavu, johon on liitepartikkeli *-ka* yhdistetty. *Lahka* siis = *annapa*.»

Pitkiltä näyttivät *lahka*-sananjuurat Arvid Genetzistäkin (ks. Jännes, Suomen partikkelimuodot s. 180). Tämä interjektio [!] on hänen mukaansa samaa lähtöä kuin suomen murteiden *las* (tavattu vain Kurkijoen pitäjässä), vanhimman kirjakielen *lach* ~ *lah*, Inkerin runojen *la*, *lā*, *lapas*, *lapast*, vatjan *la*, *las*, *laka* ja viron *las* ~ *lass*. Liivin *las*-sanaa hän ei sitä vastoin tässä yhteydessä mainitse, vaikka hänen tietonsa näyttävät suurelta osin perustuvan Julius Krohnin kirjoitukseen. Myös Genetz jakaa *lahka*-interjektion kantaan *lah* ja liitepartikkeliin *-ka*. Hän ei kuitenkaan Setälän tavoin puhu *laskea*-verbin ensimmäisestä tavusta, vaan katsoo *las* ja *lah* -muotojen olevan »lyhennyksiä» (pikapuhemuotoja?) yks. 2. p:n imperatiivista *laske*. Omituinen on hänen ajatuksensa kieltoverbin imperatiivimuotojen synnystä: *e + la* (< *laske*) = *elä, älä*.

Heikki Ojansuu (Suomi IV: 19₁ s. 28—34) ja Martti Haavio (Piispa Henrik ja Lalli, erik. s. 83—84), jotka ovat laajimmin ja perusteellisimmin käsitelleet Piispa Henrikin surmavirttä, eivät merkittävästi kyllä ole lainkaan kajooneet *lahka*-sananjongelmaan. — Viimeksi on kantansa ilmaissut Matti Kuusi (Suomen kirjallisuus I s. 305) normaalistaessaan *Lahcka* ~ *Lahca* -alkuisen säkeen asuun *Laha Lalloi kotihin saapi*. Nähtävästi hänellä on tällöin ollut mielessään Inkerin ja Karjalan kannaksenkin runoissa yleinen, tavallisesti säettä aloittava sana *laha*, esim. Spankkova *Laha mie laulella alotan* (SKVR IV₂: 2346 : 1), Toksova *Laha kasvaa tuo kanainen* (SKVR V₂: 933 : 1). Näissä tapauksissa *laha* usein vastaa suomen *annas* (*kun*) -ilmausta.

Surmavirren *Lahcka* ~ *Lahca* on siis yleisimmin tulkittu partikkeliksi *lahka*, jolla on katsottu olevan luja yhteys eteläisissä lähisukukielissä tavattaviin, äänneasultaan sitä suuresti muistuttaviin sanoihin *las*, *laka*, *laha*, *lā*, *la* jne. Kukaan kysymystä tarkasteleista ei kuitenkaan liene ollut selvillä siitä, ettei sana *lahka* ole suomen murteisakaan aivan tuntematon. Varhaisin ilmoitus tästä on Saima Heikkisen 1919 Pornaisista lähettämä: »*lahka* = *jahka*», »*Kyllä toi teiril lehmä kualee, lahkas näät vaa*.» Eeva Lindén mainitsee (KHMÄH I s. 176) *jahka*-partikkelista käytettävän *lakka* (*-kk-* < *-hk-*) -asua paitsi Pornaisten myös Porvoon murteessa. Pornaisten *lahka* 'jahka' on ollut myös Lauri Kettusen tiedossa (ks. SM III A n:o 111 ja III B s. 203). Hänen mukaansa *lahka* »kai on eri alkuperää [kuin jahka] tai ainakin eri sanan vaikuttama (vrt. Inkerin murteiden *lah*, *lakka*, jossa tuntuu *laske*-verbin pohjaa, imperat. *lase*, *lahe*)».

Ilmeisesti Kettusen käsitys on oikea: Itä-Uudenmaan *lahka* voisi hyvinkin olla

virolais-inkeriläistä alkuperää. Ainakaan merkitys ei estä yhdistämästä *lahka*-sanaa sanoihin *las, lahe, laka, lä, la* jne. Tarkasteltakoon tältä kannalta esim. seuraavia pohjoisvirolaisia ja inkeriläisiä kansanrunon säkeitä: Kuusalu *Las mina hakkann laulamaie, küla kaik jääb kuulemaie* (VK III : 140 : 1), Haljala *Las tuleb rahu meie maale: Siis paned hära härgadeksa* (ERL II: 18 Vi 28: 66), Jõhvi *Las tuleb koju musta lehma: Ta toob uue musta härja* (ERL II: 18 Vi 8a: 79), Kodavere *Lahe tuleb Laages kodu: Laages kingib laagi härja* (ERL II: 18 Ta 30: 38), Narvusi *La'a tulloo syksy armas aika, Sillo siat isketää* (SKVR III₂: 2202: 57), Kattila (vatj.) *La tueb suwinê' aika, - - , Nitän rümmät, nitän rännät* (SKVR IV₃: 4652: 26 ja 30), Moloskovitsa *Las sie kasvat kaksi vuotta, - - , Siis siust neitone tulloo* (SKVR IV₂: 2653: 4 ja 13). Kaikissa näissä säkeissä *las, lahe, la'a, la* voitaisiin korvata sm. sanalla *jahka* ~ *lahka* merkityksen lainkaan muuttumatta. Viimeksi mainitussa esimerkissä (*las sie kasvat - -*) on jo kysymys suorastaan aikaa ilmaisevasta konjunktioista, koska *las* siinä liittyy yks. 2. persoonan muotoon, mikä tämällytyypisissä analyttisissä imperatiivirakenteissa on mahdotonta. Tässä valossa tietenkin myös säkeet *Lahka Lalloi kotihin saapi* ja **Jahka Lalloi kotihin saapi* näyttävät identtisiltä.

Mutta muodolla *lahka* ei ole tarkkaa äänteellistä vastinetta Suomenlahden etelärannikon kielimuodoissa. Kettunen tosin viittaa vatjan *lakka*-asuun (sekä vatjassa että inkeroisurteissa yleisesti myös yksinäis-*k*:llinen *laka*), mutta niin kuin Julius Mägiste (Eesti Keel 1933 s. 83—87) on vakuuttavasti osoittanut, siinä esiintyvä *-(k)ka*-liite on venäläinen laina (< ven. *ка*). Siitä ei tässä saattane olla kysymys. Pohjana ei myöskään voi olla inkeriläis-kannaksalainen *laha*, koska se koostuu *la*-kannasta ja *-han*-liitteestä (vrt. samojen murteiden *la-pas*). — Virossa on *laskma*-verbin yks. 2. persoonan imperatiivi *lase* kehittynyt tavallisimmin asuun *las*, mutta sen ohella tavataan monin paikoin muotoja *lahe* ja *lah*. Näistä taas on *h*:n vokaaliuduttua syntynyt vatjalle, inkeroisurteille sekä savakko- ja äyrämoismurteille luonteenomainen *lä* ~ *la*. Kun muoto *lahe* ~ *lah* ilmeisesti virolaisten siirtolaisten mukana levisi Itä-Uudenmaan rannikolle, se tajuttiin suurin piirtein samaa merkitseväksi sanaksi kuin hämäläismurteiden *jahka*. Kontaminaatiosta *lah* + *jahka* oli tuloksena Pornaisten murteessa viime vuosikymmeniin saakka säilynyt asu *lahka* (> *lakka*). Aikoinaan sen alue lienee ollut nykyistä melkoisesti laajempi.

Tietenkään virolaisvaikutteisen *lahka*-partikkelin esiintyminen Itä-Uudenmaan murteistossa ei vielä riitä todistamaan, että *Lahcka* ~ *Lahca*-alkuisen säkeen sisältävä Heikkilän—Törnuddin toisinto olisi peräisin samoilta seuduilta. Huomiota vaille ei kuitenkaan voida jättää niitä perusteita, joiden nojalla Heikki Ojansuu (Suomi IV: 19₁ s. 28—) päätteli redaktion itäuusmaalaiseksi tai kaakkoishämäläiseksi. On myös muistettava, niin kuin Matti Kuusi (Suomen kirjallisuus I s. 305) on todennut, että Kertun uhkaus vaikuttaa runon kantamuotoon kuulumattomalta lisäykseltä. Haluamatta joka suhteessa yhtyä Ojansuun käsitykseen »Kymijoen toisinnosta», rohkenen pitää ilmeisenä, että Heikkilän—Törnuddin teksti on syystä tai toisesta saanut äänneasuunsa vaikutteita kaakkoishämäläisistä ja kenties niitä itäisemmistäkin murteista. Yksi tällainen piirre näyttäisi olevan partikkeli *lahka*. Tätä ajatusta tukee

tavallaan sekin, että B-kopion pohjalainen tekijä on lisännyt *Lahca*-muodon jälkeen konjunktion *cujn*: ilman sitä hän ei ole kyennyt ymmärtämään koko säkeen sisältöä, koska sanat *lahka* ja *jahka* ovat pohjalaismurteissa, kuten lounaismurteissakin, tuntemattomia.

Mikä sitten on Itä-Uudenmaan murteiden *lahka* ~ *lakka* -partikkelin suhde Agricolan viljelemään *lach*-sanaan? Nähdäkseni ei mikään estä olettamasta, että Agricola on saanut sen synnyinseudultaan eli juuri Itä-Uudeltamaalta. Muoto *lah* edellyttää todennäköisimmin — ellei haluta turvautua aina arveluttavaan pika-puheisuusselitykseen — kehitystä *lase* > *lahe* > *lah* (> *lā* > *la*), niin kuin viron nykyedustuksen perusteella on helppo päätellä. Tämä muutossarja ei ole ollut mahdollinen suomen lounaismurteissa, koska *sk* : *s* -vaihtelu on niille vieras. Myöskään muotojen suhteellisen myöhäinen lainautuminen virosta lounaismurteisiin ei tunnu uskottavalta.

Die finnische Partikel *lahka*

VON HEIKKI LESKINEN

Der Verf. betrachtet das Wort *Lahca* ~ *Lahca*, das in der umfangreichsten Variante des Liedes vom Tode Bischof Henriks, der berühmtesten finnischen Legendendichtung, enthalten ist. Er verbindet es mit der Partikel *lahka* 'sobald, wenn (nur), vielleicht', die man nur in einigen Mundarten an der Küste des östlichen Uusimaa antrifft. Die Stammsilbe des Wortes, *lah*, scheint eine Entlehnung von den Esten südlich des Finnischen Meerbusens zu sein, mit denen diese finnischen Gegenden seinerzeit in ständiger Verbindung standen und aus deren Heimat sie namentlich estnische Einwanderer aufgenommen

haben. Im Finnischen ist das Wort offenbar mit der einheimischen Partikel *jahka* 'sobald, wenn (nur)' vermischt worden. Das Ergebnis der Kontamination *lah* + *jahka* ist die Form *lahka* gewesen, die also auch im erwähnten Gedicht vorkommt. Die Vermischung ist durch die den Wörtern *lah* und *jahka* gemeinsame Funktion entscheidend gefördert worden. Dieser Gedanke findet auch darin eine Stütze, dass man die umfangreichste Variante des obengenannten Liedes auch aufgrund vieler anderer sprachlicher Züge als ursprünglich aus dem Ostteil der Provinz Uusimaa stammend ansieht.